

Inkeriläisten palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955

Toivo Flink

Tutkimuksen problematiikkaa ja ääriviivoja

Mittavat väestönsiirrot Neuvostoliitossa 1930–1940-luvulla ja toisen maailmansodan aikana Euroopassa ovat Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen saaneet uutta kuvaa kansainvälisessä historiantutkimuksessa. Tämä näkyy tutkimusten ja lähdekirjallisuuden lisääntyneessä määrässä. Merkittävä osa siitä on ilmestynyt runsaan kymmenen vuoden aikana. Helsingin yliopiston tietokannan Helka-haku tuo esiin yksin **väestönsiirrot** -hakusanalla pitkälle toista sataa teosta. Jo niiden otsikoista huomaa kuinka pienten kansojen kannalta on ollut entistä tärkeämpää tuoda esiin ja selvitellä niitä kohdanneen vääryyden syitä ja seurauksia.

Kannaksen karjalaisten kokemat talvi- ja jatkosodan aikaiset kokemukset tarjoavat malliesimerkin meidän päiviimme asti ulottuvasta laajasta kirjallisuudesta. Neuvostoliitossa asuneet inkerinsuomalaiset ovat puolestaan se Suomen heimon osa, jonka historia on yhä valtaosaltaan selvittämättä. Sotien jalkoihin jääneet ihmiskohtalot ovat olleet akateemisten tutkimusten ulkopuolella, kunnes poliittiset ja yhteiskunnalliset muutokset ovat tehneet sen

Toivo Flink on filosofian tohtori, joka väitteli Turun yliopistossa vuonna 2000 Inkerin ja Pietarin suomalaisten sivistys- ja kulttuurihistoriasta. Väitöskirjan lisäksi hän on julkaissut joukon aiheeseen liittyviä artikkeleita ja pitänyt lukuisia luentoja. Flink selvittelee parhaillaan Suomen Akatemian rahoittamassa Kansallisarkistossa toteutettavassa hankkeessa inkeriläisten (inkerinsuomalaisten sekä suomensukuisten vatjalaisten ja inkeröiden) palautuksia Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955. Tutkimus on kolmivuotinen (2007–2009).

mahdolliseksi niin Suomessa kuin Neuvostoliitossakin. Kansalaisaktivismi perestroikan kaudella on saanut aikaan sen, että jo Neuvostoliiton hajottua virkavallan on ollut pakko esittää näille kansoille julkinen anteeksipyyntönsä. Venäjän hallitus rehabilitoi vuonna 1993 esitetyllä päätöksellään Stalinin vainojen aikana väestönsiirtojen ja kansanmurhien kohteeksi joutuneet kansat. On merkillä pantavaa, ettei inkerinsuomalaisia kelpuutettu Krimin taarien, kalmykkien, tsheshenit ja muutamien muiden kansojen joukkoon.

Venäjän suomalaisina inkerinsuomalaisten kansalaisaktiivisuus sijoittuu yleiseen perestroikan synnyttämän järjestötoiminnan kaavaan. Kyse on kansalliselle toiminnalle asetetuista tavoitteista. Virossa, Pietarissa ja Karjalassa 1980-luvun lopussa syntyneiden inkerinsuomalaisten järjestöjen lukuisat yritykset saada inkerinsuomalaiset rehabilitoitavien kansojen joukkoon eivät ole tuottaneet tulosta.¹

Viron itsenäistyminen vuonna 1991 ja vuotta aikaisemmin käynnistynyt inkerinsuomalaisten paluumuutto Neuvostoliitosta Suomeen on siirtänyt kansalaisjärjestöjen ja yksityishenkilöiden toiminnan painotuksia maiden jouduttua laman kouriin. Ihmisten selviytymisstrategiat kuvastuvat myös sen ajan akateemisissa tutkimuksissa. Sosiologia ja ulkomaalaispolitiikka dominoivat myös Suomessa inkerinsuomalaisiin kohdennetuissa selvityksissä. On merkittävää, että sitä myötä kuin Suomi pääsi talouslaman otteesta 2000-luvulle tultaessa, vuonna 1990 käynnistyneen paluumuuton luonne muuttuu perin pohjin. Käytännössä se tarkoittaa, että se ajetaan alas, ja tilalle nostetaan työperäinen maahanmuutto.

Talousnousun ja yhteiskunnallisten muutosten myötä tultiin Suomessa kansakunnan kannalta vaikeiden kysymysten äärelle 2000-luvun taitteessa. Vuo-

den 1918 tapahtumiin liittynyt sotasurmaprojekti oli ensimmäinen merkki laajasta julkisilla suoritetusta tutkimushankkeesta.² Se sai jatkoa, kun valtioneuvoston kanslia päätti 23.6.2004 asettaa Suomen sodan aikana toteuttamia ihmisluovutuksia koskevan hankkeen Kansallisarkistoon. Projektin nimi on Sotavankikuolemat ja ihmisluovutukset. Sen selvitettäviiin inkeriläisten kohderyhmiin kuuluvat mm. HP 3:n (Heimopataljoona 3) ja ErP 6:n (Erillispatallioona 6) heimosoturit sekä inkeriläiset orpolapset. Kaikki he kuuluivat välirauhan jälkeen Valvontakomission vaatimuksesta ehdottomasti luovutettaviin.³

Suurin siviilihenkilöiden palautusten kohteeksi Suomessa sodan aikana joutunut ryhmä olivat kuitenkin inkeriläissiviilit. Pekka Nevalainen vuonna 1990 ilmestyneessä väitöskirjassaan Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla osoitti, että Suomeen saapuneiden inkeriläisten määrä ylitti 63 000. Nevalainen on arvioinut vuosina 1944–1947 kotiutuksissa, Neuvostoliittoon palanneiden inkeriläisten siviilien määräksi yli 54 700.⁴ Tämä ryhmä rajattiin kuitenkin suuruutensa ja tutkimuksellisten erityispiirteittensä vuoksi Suomen valtioneuvoston kanslian rahoittaman tutkimushankkeen ulkopuolelle. Selvitysmiehenä toiminut professori Heikki Ylikangas piti 16.1.2004 valtioneuvostolle jättämässään raportissa parhaana käsitellä inkeriläissiviilejä omana hankkeenaan. Tähän yhtyi myös Suomen Akatemia valtioneuvoston kanslialle osoittamassaan lausunnossa. Akatemia piti kaikkia professori Ylikankaan selvityksessä esittämiä tutkimushankkeita ensiarvoisen tärkeinä. Siinä korostettiin niiden merkitystä Suomen historian tutkimuksessa ylipäättään ja maassamme käytävän poliittisen ja yhteiskunnallisen keskustelun avoimuuden sekä demokratian kannalta erityisesti.⁵

Suomen Akatemian osoitti rahoituksensa projektille kolmeksi vuodeksi, 2007–2009. Se toteutetaan Kansallisarkistossa. Inkeriläissiviilien palautuksia Suomesta Neuvostoliittoon 1944–1955 selvittelevän tutkimushankkeen ainoaksi tutkijaksi valittiin allekirjoittanut. Uuden suomalaisen arkistomateriaalin lisäksi siinä tullaan käyttämään runsaasti Venäjällä ja Virossa viimeisen 20 vuoden aikana esiin tullutta arkistoaineistoa. Erityistä huomiota kiinnitetään luovutusten oikeudelliseen ja hallinnolliseen tarkasteluun. Hankkeen tavoitteena on tuottaa laaja kokonaisesitys inkeriläissiviilien palautuksista ja heidän selviytymisestään sodanjälkeisinä vuosina Neuvostoliitossa, Suomessa ja Ruotsissa.⁶

Sota ja väestönsiirrot

Neuvostoliiton sisäasiainministeriön (NKVD) päiväkäskyn mukaan Leningradin alueella asunut suomalainen, pääasiallisesti inkerinsuomalainen ja saksalainen väestö tuli siirtää Kazakstaniin. Karkotuksen tuli koskea 96 000 henkilöä, joista suomalaisia oli runsaat 88 000. Operaatiolle oli varattu aikaa 31.8.–7.9.1941. Toimet jäivät toteuttamatta, koska Leningradin saartorengas sulkeutui elokuun 29. päivänä 1941. Saartoon jääneet inkerinsuomalaiset, noin 30 000 henkilöä, pakkosiirrettiin Leningradin rintaman sotaneuvoston päätöksellä Laatokan jäätietä käyttämällä maaliskuussa 1942. Heidät kuljetettiin Lena- ja Jeniseijokien varsille Keski-Siperiaan noin 6 000 km Suomen rajalta. Karkotettujen paluu Inkeriin estettiin sisäasiainministeriön salaisilla päätöksillä. Niiden nojalla inkerinsuomalaisilta jäänyt omaisuus maineen myytiin Leningradin alueen vuonna 1945 asuttaneille Venäjän sisämaasta saapuneille siirtolaisille. Näihin viranomaistoimiin liittyvää arkistoaineistoa on ollut tutkijoiden käytössä 1990-luvulta lähtien lähinnä yksittäisinä dokumentteina. Väestönsiirtojen laaja ja yksityiskohtainen tutkimus on yhä tekemättä.⁷

Suomen poliittinen johto oli esittänyt kiinnostuksensa maansa aluelajennuksista keväällä 1941. Tähän viittaavat maantiedon ja historian tutkijoilta valtiovaltan pyynnöstä valmistuneet selvitykset, joissa viitattiin Saksan kiinnostukseen Suomen raja-alueisiin.⁸

Kun saksalaiset eivät onnistuneet valtaamaan Leningradia, jäi Länsi- ja Keski-Inkeri saksalaisten miehitysalueeksi. Saksan kaavailut Inkerinmaan tulevaisuudesta olivat jatkuvan muutoksen tilassa. Inkeriläisille oli heidän suunnitelmissaan varattu häviäjän osa: joko jäädä jalkoihin tai tulla kuljetetuksi Suomeen.

Akateemisen Karjala-seuran (AKS), Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) ja Inkerin Liiton (IL) heimoaateen harrastajat toimivat vuoden 1941 kevään ja kesän aikana Itä-Karjalan ja jopa Inkerin liittämiseksi Suomeen aina Stolbovan vuoden 1617 rauhanrajaan asti. Suomessa 1920-luvulta lähtien asuneet inkerinsuomalaiset pakolaiset perustivat Inkerin asiain hoitokunnan. Saksalaisten sotamenestys syksyllä 1941 piti myös suomalaisia toiveikkaana Inkerinmaan tulevaisuudesta suojavyöhykkeenä itää vastaan. Hanke kaatui Valtiolaisen poliisin (Valpo) vastustukseen. Kynnyskysymykseksi nousi siirtolaisten luotettavuus. Suomenheimoiset sotavangit ja siviiliväki kytkettiin silloin Itä-Karjalan

väestöntäydennyskysymykseen, joka tehtiin tiettäväksi Saksan miehitysjohdolle.⁹ Vuoden 1941 joulukuussa olivat saksalaiset valmiit lähettämään kiireisesti Suomeen 50 000 inkeriläistä nälän ja sotatoimien jaloista kävellen Suomen lahden yli. Saksalaiset näkivät Inkerissä oman uudisasutusalueensa, ja siinä mielessä olivat suopeita alueen tyhjentämislle. Suomalaisten Inkerissä suorittamasta tilannearviosta tammikuulta 1942 ilmeni, että alueella oli noin 60 000 inkeriläistä. Kyse oli pääasiassa luterilaisista inkerinsuomalaisista sekä ortodoksisuomalaista ja inkeroisista. Kesään 1942 mennessä heitä oli Viroon siirrettyinä yhteensä yli 12 000 henkeä. Paikallisten toiminta hukkuu propagandatulvaan. Suomen johto jätti Inkeri-kysymyksen toistaiseksi hoidettavaksi inkeriläisten omalla alueella. Samalla Itä-Karjalan koettiin olevan yhä väestön tarpeessa.¹⁰

Inkerin hoitokunta ja Inkerin liitto jättivät elokuussa 1942 Suomen Tasavallan presidentille aloitteen, jonka mukaan Inkeristä tulisi siirtää Suomeen 45 000 henkeä. Väestönsiirrot olivat nousseet Saksan ja Suomen valtioiden väliseksi asiaksi. Aloite oli tullut Itä-Karjalan sotilashallinnolta, käytännön neuvotteluja edistivät diplomaatit ja virkailijat. Vasta kun saksalaiset alkoivat tyhjentää Inkeriä siviiliväestöstä lokamarraskuussa 1943, tuli väestönsiirtoihin humanitaarinen ote. Nevalaisen käsityksen mukaan inkeriläisten väestönsiirroissa Suomeen on pidettävä pääasiallisena työvoimapolitiittista aspektia.¹¹

Akateemista Karjala-seuran ja Lotta Svärdin toimintaa koskeva uudempi tutkimus antaa aihetta tarkistaa niiden toimintaan inkerinsuomalaisten suhteen vakiintunutta näkemystä. Tiivistäen voidaan muistuttaa, että Suomen heimoliikkeet olivat manifestoineet inkerinsuomalaisten puolesta jo 1920-luvun alusta lähtien. Varsin monet heistä olivat silloin nuoria ylioppilaita ja juuri valmistuneita maistereita, Vilho Helanen ja Pentti Kaitera mainitakseni. Jatkosodan puhjettua AKS:n johtoon kuuluneet tohtori Helanen ja professori Kaitera olivat oikeita miehiä oikeaan aikaan neuvottelemassa Saksan viranomaisten kanssa inkeriläisten väestönsiirroista ja valvomassa niiden toteuttamista. Heikki Roiko-Jokelan ja Heikki Seppäsen toimittama Vilho Helasen elämäkerta valottaa hänen aatteen- ja voimaa.¹² Sen sijaan Pentti Kaitera on yhä ilman toimintansa vaiheiden selvittelyä.

Helasen ja Kaiteran osuutta sodanaikaisissa toimituksissa ajatellen tulee mieleen yksilön vaikutus histori-

an käänneisiin. Heidän vaikutustaan tapahtumiin arvioiden näyttää siltä, että inkeriläisten siirrot Suomeen olisivat jääneet toteutumatta ilman heidän panostaan siihen. Väestönsiirtojen työvoimapolitiittinen painotus ei vaikuta olleen heille ensisijaisen tärkeältä, mutta heidän oli pakko ottaa huomioon sodan aikana maassa puuttuvien työkäsien tarve. On syytä muistaa Helasen, Kaiteran ja satojen muiden prosessissa mukana olleiden heimoveljiensä ja – sisartensa aatemaailma. Lisäksi Helanen ja Kaitera eivät voineet olla tietämättä, että valtaosa siirrettäviksi aiotuista inkeriläisistä oli naisia ja alle 15-vuotiaita lapsia. Tämän vahvistavat myös Leo Yllön johtaman saksalaisten miehittämällä alueella luetteloineen työryhmän tulokset. Niinpä Keski-Inkeriin kuuluvan Krasnoje Selon suomalaisen väestön määrä oli laskettu 18 713 hengeksi. Naisia ja alle 15-vuotiaita lapsia oli yhteensä 14 961 henkeä. Loput olivat miehiä. Yllön nimellä varustettu ”yhteenvetolehti” on päivätty 7.3.1942.¹³ Sodanaikaisen heimoaatteen ja työvoimapolitiittikan muodostama kokonaisuus suhteessa inkerinsuomalaisiin antaa aihetta entistä syvällisempään analyysiin. Tässä selvittelyssä meillä on mihin tukeutua. Pekka Nevalaisen väitöskirja on loistava esimerkki perusteellisesta, syvällisestä, jo kaksi vuosikymmentä paikkansa puolustaneesta tutkimuksesta.

Inkeriläisten laajamittaiset väestönsiirrot Suomeen toteutettiin laivauksilla Virossa käsin. Siirtojen vapaaehtoisuus varmennettiin kirjallisesti. Ensimmäisessä vaiheessa (29.3.–17.10.1943) Suomeen saapui 220 500 henkeä. Toisessa vaiheessa (18.10.1943–14.4.1944) maahan saapui 38 283 siirtolaista ja kolmannessa vaiheessa (15.5.–17.6.1944) siirtoväkeä oli 830 henkeä. Saksasta laivattiin 2 042 inkeriläistä (17.7.1943–12.5.1944). Suomeen saapuneiden inkeriläissiirtolaisten määrä oli kaikkiaan 63 205 henkeä. Vastaanottoleireillä siirtoväestön tiedot kirjattiin, heidät valokuvattiin ja heiltä otettiin sormenjäljet. Siirtoväki sijoitettiin karanteenileireihin. Jokaisella leirillä oli oma työvoimapiirinsä, mihin siirrettyjä ohjattiin työhön. Heidät majoitettiin 505 kuntaan käytännössä koko Suomen alueella.¹⁴

Suomessa oli syksyyn 1944 mennessä myös noin 700 orpoa tai muuten turvatonta neuvostokansalaisten lasta kasvatteina yksityisperheissä. Myös kasvatuskodeissa oli kymmeniä.¹⁵

Suurin osa suomalaisista eli väestönsiirtojen suhteen kuulopuheiden ja huhujen varassa kesään 1943 asti. Juridisesti inkeriläiset olivat Neuvostoliiton kansalaisia, ja Suomi oli tämän kanssa sodassa. Inkeri-

läinen siirtoväki sai nauttia Suomessa lukuisia samoja oikeuksia, jotka kuuluivat kantasuomalaisille. Tämä liittyi ensisijaisesti palkkaukseen ja säännöstelyjen kulutustarvikkeiden saamiseen.¹⁶

Yleisesti ottaen inkeriläisten työpanos sota-ajan Suomen maataloudessa ja teollisuudessa on Nevalaisen mukaan laskettu huomattavaksi. Tämä koskee erityisesti varttunutta naisväkeä. Arvioiden mukaan inkeriläisten aineellista ja henkistä kokonaisvaltaista juurtumista sota-ajan Suomeen ei kuitenkaan voida pitää onnistuneena. Kantaväen ja siirtolaisten yhteisymmärryksen ongelmallisuutta lisäsi myös siirtoväen lyhyt viipymisaika Suomessa: 7 kk – 1 v. 9 kk. Syntyneiden ristiriitojen syinä olivat Nevalaisen mukaan etupäässä taloudelliset asiat ja inkeriläisten suuret ennako-odotukset, jotka perustui lähtöajan liikiin lupauksiin. Suomeen sodan aikana kotiutumisen teki vaikeaksi myös kansalaisuuden saaminen ja puuttuva oikeus pysyvään omaisuuteen, kuten maatalaan ja asuntoon.¹⁷ Kansalaisuuden saivat vain naiset avioliiton kautta suomalaisten miesten kanssa ja heidän lapsensa, mutta eivät miehet. Yleinen kansalaisoikeuksien myöntäminen alkoi 1950-luvun alussa. Tämä ilmenee mm. Suojelupoliisin luotettavuuslausunnoista.¹⁸

Neuvostoliiton palautusten pakonomaisuus

Inkeriläisten siviilien palautukset ja heimosotureiden sekä orpolasten luovutukset Neuvostoliittoon ovat eläneet Suomessa omaa elämäänsä tähän päivään asti. Aiheeseen liittyvä arkistoaineisto on hajanaista, eikä sitä ole systematisoitu siirtolaisuuspolitiikkaan lukuun ottamatta¹⁹ eikä paljolti analysoitukaan. Myös sodanjälkeisen lehtikirjoittelun tarkasteluun ei oltu paneuduttu. Tällä taustalla siirtoväen sopeutumisen ongelmat ovat jääneet suomalaisten mieleen toisarvoisiksi. Pakkotoimissa on nähty lähinnä Valvontakomission ja Suomen viranomaisten yhteistoimintaa. Suomalaiset näkivät Valvontakomission toimissa ensisijaisesti uhan maan itsenäisyydelle. Inkeriläissiirtoväestä oli muodostunut rasite, jonka valtiovalta oli pyrkinyt paikaisesti hoitamaan pois päiväjärjestyksestä.²⁰

Muodollisesti, periaatteessa vapaaehtoisina Suomeen saapuneina, eivät inkeriläiset kuuluneet ehdottomasti palautettavien joukkoon. De facto inkeriläisten vaihtoehdot paluun tai jäämisen suhteen olivat yh-

Inkeriläisiä palaajia kohtasi Viipurissa joulukuussa 1944 juhlallinen vastaanotto, johon kuului mm. neuvostoarmeijan torvisoittokunta. Kuva: Venäjän elokuva- ja valokuvan valtionarkistosta Krasnogoriskissa (RGAK-FD), elokuvasta Paluu kotimaahan.

tä vähissä kuin heidän siirtyessään Suomeen vuosina 1943–1944. Suomalaisten päätöksenteon ongelmallisuutta vuosina 1944–1945 vaihteessa lisäsi se, että ylin johto joutui ottamaan huomioon sodan jatkumisen Euroopassa, eikä Valvontakomission (LVK) edustamasta Neuvostoliiton mahdollisista toimita ollut varmuutta. Itsenäisyyden menettämistä pidettiin Suomessa silloin täysin mahdollisena.

Komission upseerit aloittivat toimintansa alatoimistoissa, jotka sijaitsivat Kotkassa, Loviisassa, Hangossa, Turussa, Maarianhaminassa, Raumalla, Porissa, Vaasassa, Kokkolassa, Oulussa, Torniossa, Mikkelissä, Kuopiossa, Jyväskylässä, Hyvinkäällä, Lappeenrannassa, Hämeenlinnassa ja Seinäjoella. Käytössä olevan aineiston valossa Valvontakomissio on nähtävä tärkeimmäksi inkeriläisten muuttohaluihin vaikuttavaksi tekijäksi, joskaan pyrkimystä palata kotikonnuilleen on katsottava siirtolaisten täysin luonnolliseksi haluiksi. Prosessin kaikki osapuolet pitivät pakkomuuton uhkaa kuitenkin todellisena, vaikkei sitä lausuttu ääneen. Lähtöpäätösten taustalla oli kotikävyä ja toive kadotettujen perheenjäsenten löytymisestä. Yhtenä pontimena oli lupaus paluusta Inkerinmaalle. Tämän oletuksen vahvistaa uusi aineisto. Kyse on Valvontakomission upseereiden tulkkeina toimineiden suomalaisten raporteista.²¹

Inkeriläisistä runsaat 33 000 ilmoitti haluavansa palata Neuvostoliittoon jo lokakuussa 1944. LVK:n ala-

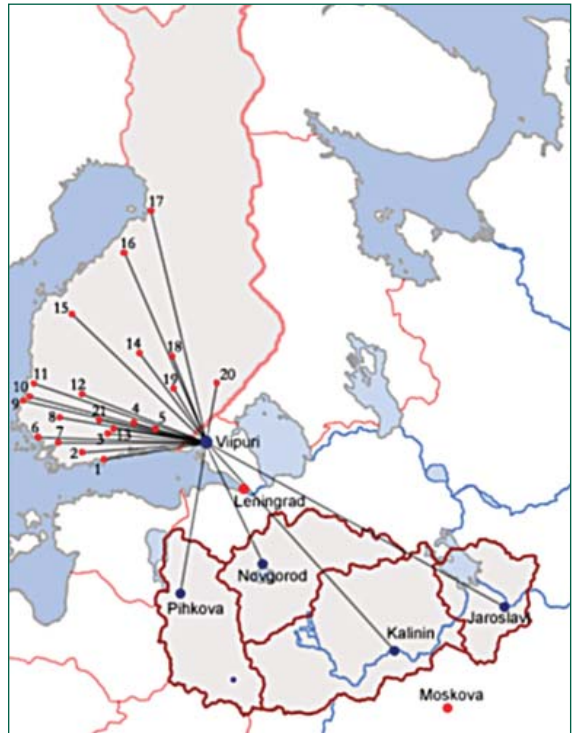
toimistojen upseerit menettelivät tilanteen mukaan lupaamalla, suostuttelemalla ja painostamalla. Näin saatiin matkaan noin 17 500 alun perin Suomeen jäämään aikoonutta. Valvontakomission tulkinnan mukaan kirjallisesti tai suullisesti tehtyä lähtöilmoitusta ei voinut peruuttaa. Myös Suomen sisäasiainministeriön siirtoväenosasto ilmoitti 28.11.1944 lääninhallituksille, että kotiutettaviksi ilmoittautuneet inkeriläiset siirtolaiset eivät saaneet perua lähtöpäätöksiään. Mikäli siirtolaiset eivät kuitenkaan saapuneet kokoamiskeskuksiin, ei heihin voinut toistaiseksi kohdistaa pakkotoimia.²²

Palautuksia loka-marraskuussa 1944 suunniteltaessa Helsingissä tulivat myös suomalaiset tietoisiksi, ettei inkeriläisiä aiottu kuljettaa kotiseuduilleen. Tämä selvisi junakuljetusten aikatauluista, joissa matkalle oli varattu jopa 12–14 vuorokautta. Myös Neuvostoliiton puolella tiedettiin, ettei inkeriläisiä tulla sijoittamaan heidän entisille asuinpaikoilleen. Asia ilmenee Neuvostoliiton Puolustuskomitean päätöksestä marraskuun 19. päivältä 1944, jossa nimettiin inkeriläisten sijoittamisalueet: Velikije Lugin, Pihkovan, Novgorodin, Kalininin (nyk. Tverin) ja Jaroslavlilin maakunnat. Leningradin alueetta (Inkerinmaata) asutettiin samanaikaisesti sisämaasta saapuvilla siirtolaisilla yhtä aktiivisesti kuin Neuvostoliitolle siirtyneitä Karjalan kannastakin.²³ Arkistoaineiston puute on estänyt saamasta luotettavaa kokonaiskuvaa Neuvostohallituksen asutustoimista historiallisella Inkerinmaalla.

Inkeriläisten kotiuttamiseksi oli Suomessa järjestetty 21 kokoamiskeskusta. Niiden sijainti oli: Helsinki, Lohja, Hyvinkää, Lahti, Kouvola, Turku, Salo, Loimaa, Rauma, Eurajoki, Pori, Tampere, Oitti, Jyväskylä, Seinäjoki, Ylivieska, Oulu, Naarajärvi, Mikeli, Savonlinna ja Hämeenlinna. Palautukset suoritettiin 42 vuorokaudessa 5.12.1944 ja 15.1.1945 välisenä aikana. Näissä kuljetuksissa palasi 56 030 henkeä. Henkilökohtaisen omaisuuden mukana Neuvostoliittoon siirtyi yli 800 kotieläintä. Runsaat 8 milj. Suomen markkaa vaihdettiin Venäjän rupliksi. Neuvostohallitus ilmaisi Valvontakomission nimissä tyytyväisyytensä palautusten onnistumisen johdosta. Kotiutumisaste nousi 87 %:iin.²⁴

Kotiutumisen ongelmat

Inkerinsuomalainen siirtoväki tarjosi Valvontakomisiolle ensimmäiset siirrot sen käynnistäessä laajamit-

Inkeriläiset koottiin Suomessa kokoamiskeskuksiin, jotka sijaitsivat ympäri maata. Näistä leireistä heidät siirrettiin Viipuriin 1944. Sieltä heidät karkotettiin Neuvostoliiton sisämaahan. Heidät sijoitettiin etupäässä Kalininin (nyk. Tver), Novgorodin, Pihkovan (sis. Velikije Luki) ja Jaroslavlilin alueille.

taista operaatiotaan kansalaistensa hankkimiseksi kotiimaan toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Suomelle sen rakentaessa sodanjälkeisiä suhteitaan Neuvostoliittoon muodostui inkeriläisistä tässä tilanteesta riippakivi, josta haluttiin päästä nopeasti eroon. Valvontakomission toiminta inkeriläispalautusten suhteen, Suomen viranomaisten enemmän työntävä kuin jäämistä tukeva asenne, inkeriläisten Suomeen kotiutumisen ongelmat ja epävarmuustekijät olivat saaneet aikaan laajamittaisen muuton Ruotsiin. Suomeen jäämispäätöksen tehneestä noin 8 000 henkilöstä siirtyi maasta vuosina 1944–1946 lähes neljännes esitetystä määrästä. Vuonna 1953 Suomeen kotiutuneita laskettiin olleen 3748 henkeä.²⁵

Inkeriläisten kansalaishakemuksia alettiin käsitellä vuodesta 1954 lähtien. Vilkkain kausi sijoittuu vuosiin 1956–1961. Viimeiset saivat kansalaisoikeutensa 1970-luvulla.²⁶

Valtiollisen poliisin valvontatoimisto tarkkaili neuvostokansalaisina Suomessa asuvia inkeriläisiä pitämällä heistä ulkomaalaiskortistoa. Myös neuvostodiplomaatit halusivat tietää inkeriläisten asuinpaikkakunnat ja osoitteet voidakseen käydä heidän luonaan tiedustelemassa näiden Neuvostoliittoon paluuhaluksuutta. Valvontakomission pyynnöstä Suomen ulkoasiainministeriö luovutti Valvontakomissiolle tämän pyynnöstä laatimat Suomeen jääneiden inkeriläisten luettelot vuonna 1946. Se sisälsi runsaat 3 200 nimeä asuinpaikkakuntineen. Mukana oli 99 Suomen kansalaisuuden vihkimisen kautta saanutta naishenkilöä ja 51 perheiden lasta. Luettelo oli suomenkielinen.²⁷

Valvontakomission poistuttua Suomesta 1947, delegoitiin sen inkeriläisiä koskevat tehtävät Neuvostoliiton lähetystölle. Sen toivomuksesta UM luovutti lähetystölle uuden luettelon vuonna 1953. Luettelo oli venäjänkielinen ja oli laadittu edellistä huolellisemmin. Tieto esitettiin lääneittäin ja kunnittain. Lisänä edelliseen luetteloon mainittiin myös henkilöt, joiden asuinpaikkakunta oli tuntematon ja Suomesta varmuudella poistuneet. Luettelo sisälsi yli 6 500 nimeä. Suomen kansalaisuuden saaneita oli siinä 389 henkilöä. Nämä luettelot olivat neuvostodiplomaattien käytössä heidän vieraillessaan inkeriläisten luona eri puolilla Suomea. Tarkat osoitteet he saivat poliisilaitosten osoitetoimistoista.²⁸

Suojelupoliisin etsivät puolestaan seurasivat neuvostodiplomaattien toimintaa haastatteleamalla näiden kiinnostuksen kohteina olevia siirtolaisia. Tämänhetkisen arkistoaineiston mukaan neuvostodiplomaatit olivat toimineet tehtävissään 1950-luvun loppuun asti.

Neuvostodiplomaattien vierailut herättivät inkeriläisissä levottomuutta. Koska paikalliset poliisiviranomaisetkaan epätietoisuudessaan eivät voineet tarjota siirtolaisille oikeusturvaa, poistuivat pelokkaimmat salateitse Ruotsiin. Suojelupoliisin arkistotietojen mukaan suurimmaksi levottomuuden aiheeksi muodostui inkeriläisille YYA-sopimuksen allekirjoittaminen vuonna 1948. Se aiheutti suurimman pakolaismäärän Ruotsiin myös sen vuoksi, että paikalliset poliisiviranomaiset epätietoisuudessaan eivät voineet tarjota neuvostokansalaisina olleille inkeriläisille kaivattua oikeusturvaa. Tähän päivään asti on selvittämättä kuinka pitkään neuvostokansalaisuus varjosti heitä jo Suomen kansalaisuuden saaneinakin. He eivät näet voineet luopua neuvostokansalaisuudesta. Se oli rikosoikeudellisesti rangaistava teko. Neuvostokansalaisuudesta huolimatta toimivat inkeriläisten hen-

kilödistuksena sodanaikaiset siirtoväenviranomaisten myöntämät todistukset, kunnes he saivat Suomen kansalaisoikeudet.²⁹

Ojasta allikkoon

Suomesta Neuvostoliittoon vuosien 1944 - 1945 taitteessa palanneita inkeriläisiä sijoitettiin maaseudulle Leningradin ja Moskovan välimaastoon Velikije Lukin, Pihkovan, Novgorodin, Kalininin (Tverin) ja Jaroslavl'n alueille, osittain 1930-luvun karkotuspaikoille. Valvontakomission upseerien laatimien luetteloiden mukaan siirtolaisissa oli 25 688 naista, 11 581 miestä ja 18 893 lasta, yhteensä 55 942 henkilöä.³⁰

Inkeriläissiirtolaiset olivat ehtineet vuoden 1945 keksän tullen osoittaa paikallisille ja valtakunnan ylimmille johtoelimille lukuisia lupahakemuksia kotipaikkakunnille muuttamiseksi. Pääsy sinne oli kuitenkin esitetty ja tämä koski vain inkerinsuomalaisia -ei inkeroisiä, eikä vatjalaisia. Kyseessä oli erittäin salainen V. M. Molotov'n nimikirjoituksella varustettu päätös. Kiellon perusteluksi esitettiin, että inkerinsuomalaiset olivat tukeneet saksalaismiehittäjien sortotoimia venäläisväestöä kohtaan, ja muuttivat vapaaehtoisesti Suomeen. Inkerinsuomalaiset määrättiin hallinnollisiin toimin pysymään heille väestön pakkosiirroissa osoitetuilla paikkakunnilla. Tämä koski myös 1930-luvulla karkotettuja ja sodan aikana Siperiaan pakkosiirrettyjä inkerinsuomalaisia. Päätös astui voimaan elokuussa 1945.³¹

Kielloista välittämättä inkerinsuomalaisia alkoi sodan päätyttyä siirtyä omatoimisesti Viroon ja Latviaan. Joukkomittaiset karkotukset sieltä ajoituivat vuoteen 1948. Valtion erityisratkaisuna inkerinsuomalaisia kotiutui Venäjän Karjalaan yli 21 tuhatta henkeä vuoteen 1949 loppuun mennessä. Laajaksi kaavailtu muutto tyrehtyi Karjalan puoluejohtaja G. Kuprijanov'n syrjäyttämiseen vuotta myöhemmin. Hän sai kuusi vuotta kestäneen vankilatuomion. Häntä syytettiin mm. poliittisesti epäluotettavan väestön sijoittamisesta Suomesta Karjalaan liitetyille raja-alueille. Inkerinsuomalaisten osalta aihe kaipaa lisäselvitystä.³²

Yksittäisten inkerinsuomalaisten luvanvarainen, oikeusprosessien ryydittämä paluu kotiseudulleen tuli mahdolliseksi 1960-luvulta lähtien.³³ Koska heidän omaisuutensa oli sodan lopussa myyty Venäjän sisämaasta saapuneille siirtolaisille, oli inkerinsuomalaisten maine ja kotikontu menetetty lopullisesti. Maine,

vaan ei maita, eikä kansallisen sivistys- ja kulttuuritoiminnan elinehtoja, palautettiin Venäjän suomalaisten rehabilitoimisen myötä, vuonna 1993.³⁴ Toimenpide on osoittautunut kuitenkin pelkäksi muodollisuudeksi.

Tukimuksen lisäarvo

Suomessa asuu parhaillaan merkittävä määrä iäkkäitä inkerinsuomalaisia paluumuuttajia, jotka olivat oma-kohtaisesti kokeneet palautukset Neuvostoliittoon vuonna 1944–1945, sijoitukset Venäjän maakuntiin ja sitä seuranneet pyrkimykset palata Inkerinmaalle. Tutkimushankkeen kannalta on arvokasta tavoittaa tämän ikäryhmän hallussa oleva aineisto. Asia on kiireinen haastateltavien korkean iän vuoksi. Täten hankitun aineiston merkitys tulee esiin, kun tarkastellaan palautuksia myös kansainvälisoikeudellisena prosessina ja yksilön mahdollisuutena selvittää sen kohdantesa julkisen vallan ja sen instituutiot.

Toisena merkittävänä tavoitteena on palauttaa lukijoitten mieleen, mitä suomalaisuuden säilymien on merkinnyt inkerinsuomalaisille itselleen. Käypä hinta suomalaisena olemisesta niin Neuvostoliitossa kuin Suomessakin on jo ehditty maksaa. Samalla olisi arvokasta nostaa esiin kysymys siitä, kuinka tämä tieto voitaisiin vakiinnuttaa kansalaisten mieliin Suomessa. Yksi tapa olisi sijoittaa se historian oppikirjoihin koulun kaikilla asteilla.

Viitteet

- 1 Kts Punalippu, n:o 8, 1987 ja sitä seuraavia niteitä vuoteen 1993 asti. Niistä kuvastuvat Venäjän suomalaisten rehabilitointia koskevan tilanteen kehitysvaiheet ja tulokset. Myös asiaa ajaneiden henkilöiden ja tahojen nimet osoittavat, että hankkeen takana ovat olleet pääasialliset inkerinsuomalaiset Karjalassa, Pietarissa ja Virossa, kunnes se itsenäistyi vuonna 1991. Myös Suomi-seuran julkaisussa Suomen silta esittelee vuodesta 1990 alkaen inkerinsuomalaisten kansalaistoimintaa. Tärkeintä inkerinsuomalaisten tunnustamisessa on pidettävä toiminnanjohtaja toht. Martti Häikiön esittämää ajatusta inkerinsuomalaisista ulkosuomalaisina.
- 2 Suomen sotasurmat 1914–22 -tutkimusprojekti – sisällissodan synnyttämän trauman purkaja. <http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/tk3.htm>
- 3 Sotavankikuolemat ja ihmisluovutukset vuosina 1939-55 tutkitaan. Tutkimus päättyi elokuussa 2008. <http://www.narc.fi/Arkistolaitos/luovutukset/index.html>
- 4 Nevalainen 1990, s. 296.; Nevalainen 1991, s. 271.
- 5 Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle. Valtioneuvoston julkaisuja 5/2004, siv. 45.
- 6 Kotiin karkotettavaksi. <http://www.narc.fi/Arkistolaitos/inkerilaissiirtolaiset/>
- 7 Flink 1995, s. 127, 165-178.
- 8 Nevalainen 1990, s. 31-37.
- 9 Nevalainen 1990, s. 37-38.
- 10 Nevalainen 1990, s. 38, 43, 45, 46, 47; Nevalainen 1991, s. 271
- 11 Nevalainen 1990, s. 41-44.
- 12 AKS:n jäsenmäärä oli merkittävä. Kts. mm. Matti Kuusen ja Ville-Paavo Aitolan toimittamaa AKS:läistä elämäkerrastoa. Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. (Porvoo 1991) Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899-1952), toim. Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen (Jyväskylä, 1997)
- 13 Inkerin Liiton arkisto, Leo Yllön kokoelma, numeroimaton asiakirja.
- 14 Nevalainen, 1991, s. 274
- 15 *ibid.*, s.43
- 16 *ibid.*, s. , Inkeri n:o 18, 15.11.1943, n:o
- 17 Nevalainen, 1991, s. 227-249
- 18 Nevalainen, 1991, s. 318-319, 434; Suojelupoliisin arkisto amp XXV E 7a
- 19 Kts. Outi Lepola, Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi (Helsinki 2000). Väitöskirjassa tarkastellaan monikulttuurisuutta, kansalaisuutta ja suomalaisuutta 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Yksi luku on omistettu ns. inkeriläispykälälle ulkomaalaislakiin., s. 96-108. Syvällistä analyysia Suomen ulkomaalaispolitiikasta tarjoaa Antero Leitzinger 2008 ilmestyneessä väitöskirjassaan, jonka aikajänne on kunnioitettavan laaja. Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812-1972 (Tampere, 2008)
- 20 Nevalainen, 1991, s. 257, 258.
- 21 Nevalainen, 1991, s. 278, -284, 287-288.
- 22 Nevalainen, Flink, tulkkien raportit
- 23 Nevalainen, 1991, s. 276, Flink, GARF
- 24 Nevalainen, 1991, s. 296-297,
- 25 Nevalainen, 1991, s. 317

- 26 Nevalainen, 1990, s. 319. Tarkoituksena on tutkija Antero Leitzingerin kanssa tarkistaa inkerinsuomalaisten kansalaisoikeuksia koskevat tiedot Ulkomaalaisviraston arkistossa. Myös Suojelupoliisin arkistolähteitä on tarkoitus hyödyntää koko 1970-luvun osalta. Suojelupoliisin aineiston osalta selvittely on vielä kesken.
- 27 UM:n arkisto, ryhmä 110, osasto E 6.
- 28 UM, 110, E 6.
- 29 Suojelupoliisin arkisto
- 30 Flink, 1985, s. 162-178.
- 31 ibid. s. 178
- 32 Hyytiä 1999, s. 110-120.
- 33 Gildi, 1996 s. 266-278; 2003 s. 39-43; 2006 s. 261-266; 2007.s. 143-153.
- 34 Suni 1998, s. 23-25.

Lähteet:

- Ylikangas, Heikki: Selvitys valtioneuvoston kansalliale. Valtioneuvoston julkaisuja 5/2004.
- Nevalainen, Pekka: Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla, Keuruu 1990.
- Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo, Pieksämäki 1991.

- Flink, Toivo: Pois Inkeristä, ohi Inkerin, Helsinki 1995.
- Gildi, L.A.: Passtrely, ssyli, muchenija. Spb 1996.
- Gildi, L.A.: Sudba "sotsyalno-opasnogo" naroda. Zasekrechennyi genotsyd finnov v Rossii i jego posledstvija. 1930-2002 gg. Spb 2003.
- Gilgi, Leonid: Narod izgoi v Rossii, SPb 2006.
- Inkerinsuomalaisten kohtalo, toim. Jouko Sihvo, Helsinki 2007.
- Finny v Rossii: istorija, kultura, sudby, toim. Eino Kiuru, Petroskoi 1998.
- Lepola, Outi: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa, Helsinki 2000.
- Leitzinger, Antero: Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812-1972, Tampere 2008.
- Suojelupoliisin arkisto, Helsinki.
- Neljätuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa, AKS:läinen elämäkerrasto, toim. Matti Kuusi, Ville-Paavo Aitola, Porvoo 1991.
- Etelän kulkija – Vilho Helanen (1899- 1952), toim. Heikki Roiko-Jokela, Heikki Seppänen, Jyväskylä 1997.
- Hyytiä, Osmo: Karjalais-Suomalainen Neuvostotasavalta 1940-1956. Kansallinen tasavalta?, Helsinki 1999.
- Suojelupoliisin arkisto
- Inkerin liiton arkisto

Vierailijoita

British Councilin henkilökunta Helsingistä, johtajanaan Tuija Talvitie (toinen oik.) vieraili Siirtolaisuusinstituutissa 27.5.2008. Tutkimusjohtaja Elli Heikkilä esitteli heille instituutin toimintaa ja erityisesti viimeimpiä tutkimushankkeita. Kuva: Elli Heikkilä.